

ГОРА НА СЛИЦИ – ГОРА У СРЦУ*

За Горане је много пута поновљено, а и данас ће свакако, и то веома компетентно бити, да су одиста јединствена, специфична етничка заједница на нашим просторима. Они ту своју особеност проносе кроз бурну прошлост Балкана, у пуном континуитету, од средњег века до данас, о чему постоје непобитна сведочанства.

У чему је, заправо, суштина тог нарочитог горанског идентитета који им историја и суседи стално поричу и угрожавају, а коме су они, као залогу свога опстанка, тако снажно и дирљиво привржени?

Укратко, у наше време, суштина је у том што су Горани српскога порекла, а муслиманске вере, или, још више и судбоносније, што такви желе и да остану, чувајући обе компоненте своје колективне личности. А може ли се данас, и уопште, бити Србин муслиманске вере? Одавно су процеси на југоистоку Европе, међу Јужним Словенима, њиховим политикама и црквама, кренули путем који на горње питање нуди само одречан одговор. Све силе света као да су се удружиле да Горане убеду у немогућност њиховог опстајања као својих на своме. И то не први пут. А Горани су и даље ту, на својој прелепој Шар планини, и ту желе да остану. Суштина горанске приче, јесте, дакле, сведочење о угроженом идентитету једне мале етничке групе мирних, добрих, али и поносних људи, на мети искључивих шовинистичких страсти балканског национализма који је академик Милорад Екмечић с много јаких разлога назвао “судњеданским”. Нападнуто је право на разликовање, јер Горани од других траже само то. Порука њихове животне филозофије је једноставна: **Будите што год желите да будете, али допустите да и ми будемо оно што јесмо. Не дирамо вас, не дирајте нас! Спремни смо да сарађујемо са свима, кадри смо одржати се и преживети и без сарадње с онима који сарадњу не желе, али, једино, нисмо сагласни и спремни да нестанемо само зато што то неко, изгледа, жели и настоји да постигне.** Зар је то превелик захтев? За неке, данас, изгледа, јесте, неподношљиво велик за њихову сужену свест и опаке намене... Уосталом, и није то ново искушење за Гору и Горане. Одувек су се на

* Аутор: проф. др Дарко Танасковић, Филолошки факултет Универзитета у Београду, ранији амбасадор СР Југославије у Турској

ову племениту оазу лепоте, вредноће и добре воље устремљивале душманске намере. “Гатикара” је било откад је света и века, и биће их, по свој прилици, увек, без обзира на то како се зову и одакле долазе.

Гора, тај истински рај на земљи, уклештена је између паклених међа. С једне стране Љума са својим незаситним арамијама, а с друге Хас, под Паштриком, пекари горкога хлеба за горанске посластичаре. Па најближи суседи и рођаци, Опољани, куда су из Елбасана и с других арбанашких страна у питому жупу стизали *туфегџије* (пушкари) са својим оружјем и навикама. А Горани, кад су се почели отискивати у печалбу, одлазили су са бозом, најбољом на свету, с баклавама, алвом...сладоледом. Пушке и колачи! *Сраз* са предвидљивим земним исходом, а до небеског суда још је далеко...

Горани су повсуда били под сумњом, у сталној неизвесности, с нелагодом нужде да доказују, или прикривају, ко су и шта су. А овај искрени и доброхотни народ без задње мисли никаквом *кетману* није био и није сматрао да треба да буде склон. Но, пролазио је кроз мучна искушења неповерења и неправди. Причао ми је још поодавно пријатељ, од бродског рода Скендероваца, београдски посластичар, како му је неко, почетком деведесетих година, циглом разбио излог радње, узвикујући: “Шиптари, одлазите!”. “А ја сам” наставио је сетно, али без мржње, “још 1934. године, док ме отац држао на раменима, у Београду посматрао погребну поворку краља Александра I Карађорђевића. И, зашто циглом? Циглом треба да се гради, а не да се разбија!”. Закључио је, као сваки прави Горанин, али и сваки прави Београђанин, с разумевањем за дивљачки чин непознатог починиоца: “Али, шта да се љутим на њега. Не зна човек...”. С великом вероватноћом се може претпоставити да отац онога чија је рука завитлала ту циглу мржње није био у прилици да се 1934. налази на београдским улицама...

А сада један други пример који, с друге стране сведочи о тескоби горанске посебности. Током последње деценије, горански ђаци су у Призрену, својој некад “другој престоници”, као и у осталим местима на Косову и Метохији, идући у “српску школу”, под одећом или у најлонским кесама скривали школске књиге и прибор, како не би били откривени, малтретирани или претучени од својих шиптарских вршњака, а и старијих... Нападани чак и усред Драгаша!

Горани су, тако, међу Србима морали доказивати да нису Шиптари, а међу Шиптарима су сумњичени и прогоњени као некакви “крипто – Срби”. Доброћудни и несклони било каквим сукобима, они су најчешће слега ли раменима и прилагођавали се незахвалној судбини, налазећи, чак, и оправдање за оне који им наносе неправду, у њиховом наводном незнању и необавештености.

Е, да би се, бар у Београду, међу Србима, отклонило то незнање, на које, иначе, нико и нигде нема цивилизацијско право, организатори овог “Округлог стола” су, уз помоћ етничке заједнице Горанаца и Етнографског

музеја у Београду, подржали Бранка Пелиновића, мајстора уметничке фотографије, да припреми изузетно вредну изложбу под насловом "Шар планино – Гора над горама".

Бранко Пелиновић је, већ раније, у своју запажену фотомонографију *Гласови ока* (Београд, 1997. г.), као један од шест тематских циклуса, уврстио и Горанце, делимично предочивши тај материјал настао између 1988. и 1995. године.

На овој изложби, која се отвара 26. априла 2000. године дат је тај богати материјал у ширем и концепцијски строже осмишљеном избору. И у појединостима, а и у целини, ово ће бити вишеструко упечатљива, сугестивна и подстицајна поставка. Изражајне фотографије на изложби говоре много више од најумешније сроченог исказа речју. Ево, на пример, ту је, као прва, фотографија – биста горанског пастира, једна од најуспелијих фотографија уопште, за које знам. Она је, уз још једну, стајала на зиду моје посланичке канцеларије у Анкари и, верујте, није било посетиоца чију пажњу није привукла и који се није распитивао за њено порекло и смисао. Горански чобанин, овековечен Пелиновићевом проницљивом и осећајном камером, вршио је тако, и више пута неслућено успешно извршио, своју дипломатску мисију.

Остварења Бранка Пелиновића имају, истовремено, велику документарну, уметничку и људску вредност. Готово да није потребно доказивати колико, у документарном, па и у научном смислу, значе овакви прочишћени, до типолошке апстрактности доведени, а истовремено несмањено животни визуелни записи. Ако прелистамо, рецимо, већ класичну студију **Гора и Опоље** (1955. г.), заљубљеника у Гору, академика Милисава Лутовца, осведочићемо се у незамењиву информативност добре фотографије. Академик Лутовац је на располагању, према сопственом накнадном казивању, имао тек неколико фотографија, али је упорно трагао за додатним, јер студију није желео да објави без примерених илустрација. Захваљујући тој свести великог етнографа о комплементарности дискурзивног и визуелног саопштавања и примања саопштеног, његову реч прате и допуњују неколике сјајне фотографије. Поменимо, на пример, ону која приказује младог Горанина у типичној народној ношњи, с девојчицом у наручју, као узоран етно – портрет, с душом. Сећам се колико је поносан био мој пријатељ Имер, у Београду Драган, што је баш он одабран да послужи као модел фотографу и с колико је поштовања према академику Лутовцу његову студију љубоморно чувао и тек понеком показивао Имеров најближи рођак Абдулах, за Београђане Дуле, ненадмашни ашчија и посластичар. Па онда узвишено једноставни снимак потока у Шар планини изнад Рестелице, или фотографија улице у Броду, пуна непатворене атмосфере, неке тешке касабске непокретности која мудро одолева столећима. Занимљива је, и индикативна, напомена уз ову слику: "из колекције Хигијенског института НР Србије"! Не можемо, а да не помислимо како би и каквим би илустрацијама била

опремљена студија етнографског посвећеника и подвижника Милицава Лутовца да га је у његовим обиласцима Горе могао пратити, подједнако посвећенички, неки тадашњи Бранко Пелиновић! Али, Гора је издржала сва искушења и претрајала, да би и наш Бранко Пелиновић, озарен својственом му, готово детињски чистом природношћу, стигао да је фотографски суверено, а људски заљубљено походи.

С непогрешивим осећањем мисије, Бранко Пелиновић је оком камере, с одговорношћу која његовој врхунској уметности прибавља достојанство и делотворност силно обавезујућег друштвеног, људског сведочења, забележио нешто чега све мање има, а, можда, ускоро неће ни бити. Он то чини са саосећањем које подразумева пуно уживљавање, са схватљивом зебњом, али и упозоравајућим питањем које судбински просијава кроз изострену и сведену црно – белу поетику мајстора Пелија. **Нисмо ли, заправо, сви ми Горани? Јер, бити Горанин, данас више него икад, значи бити, остати и опстати као Човек.** Пишући, својевремено, о Пелиновићевим фотографијама из циклуса “Затворска болница”, сликар и професор Чедомир Васић, који кроз године изблиза прати стасавање и сазревање његове уметности, запитао се: ”У чему је разлика између света иза решетака и овог нашег, изван њих?”. У чему је, суштински, а не привидно, разлика између Горана и свих нас, морамо се запитати овде, данас. На то нас нагони снажно и, надајмо се, још увек правовремено упозорење Бранка Пелиновића. Оно неодољиво укида лажне, непостојеће заштитне зидове што се варљиво и само привремено подижу између њихове и наше стварности. Сви смо ми већ поодавно у Гори...

Човек би пожелео да уђе у изложене фотографије, што, наравно, није могуће. Немогуће је данас, штавише, отићи на многа места где су оне, не тако давно, снимљене... Уверен сам, међутим, да ће се ови призори, који су више од слика, уселити у нас, постати део наших мисли, осећања, наших савести, јер... сви смо ми у њима, ако завређујемо да будемо... Ако схватимо и осетимо да су то и наше фотографије, онда има и наде, не само за наше добре пријатеље Горане, већ и за све нас, за Човека у нама. Естетика је овде судбински натопљена етиком!